

8. The largest agricultural holdings in Ukraine 2014 [Electronic resource] — Access mode: http://agrisurvey.com.ua/images/files/multi_client/analytics_surv/Agriholdings2014ua_demo.pdf
9. *Ostrom E.* Governing the commons: the evolution of institutions for collective action / Translate by T. Montyan. — Kyiv: Nash Chas, 2012. — 398 p. [in Ukrainian]
10. *Pavlov O.* Degradation of rural area as an expression of the civilization crisis // *Regional Economics*. — 2010. — no. 5. — P. 21—26 [in Ukrainian]
11. *Pavlov O.* Rural areas in Ukraine: functional and management model: monograph. — Odessa: Astroprint, 2009. — 344 p. [in Ukrainian]
12. Management of common resources in rural areas: in the field of Nobel Laureate' research / Nelep V.M., Fursenko M.I., Vysotska O.M., Fursenko I.M. // *The economy of agro-industrial complex*. — 2014. — no. 10. — P. 92.
13. *Ukraine's Agriculture in 2013: stat.digest* / Ed. N.Vlasenko, Respons. for issue O.Prokopenko — Kyiv: State Statistic Service in Ukraine, 2014. — 402 p. [in Ukrainian].
14. *Suderkina A.* The role of agricultural holdings in the socio-economic development of rural areas // *The formation of a market economy: Organizational forms and agro-industrial units*. — Kyiv: KNEU, 2011. — part 2. — P. 257—263 — [in Ukrainian]
15. *Theory, Policy and Practice of Rural Development*/ Ed. O. Borodina, I. Prokopa. — Kyiv, 2010. — 376 p. [in Ukrainian]

Статтю подано до редакції 23.01.15 р.

УДК 338.431:338.436

*Т. М. Гамма, к.е.н., доцент,
ДВНЗ «Одеський національний
економічний університет»*

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ОПОРТУНІЗМУ У ВЕРТИКАЛЬНО ІНТЕГРОВАНІХ АГРОФОРМУВАННЯХ

*T. Gamma, Candidate of science in Economics (PhD), Associate
professor SHEE «Odesa National Economic University»*

OPPORTUNISM PROBLEM SOLUTION AT VERTICALLY INTEGRATED AGRO-INDUSTRIAL FORMATION

АНОТАЦІЯ. У статті розглянуто проблему опортуністичної поведінки підприємств АПК у процесі створення вертикально інтегрова-

них агроформувань. Основна увага спрямована на зниження проявів незбалансованості міжгалузевих відносин, як чинника подальшого ефективного розвитку підприємств АПК, вирішення проблем продовольчої безпеки країни, ліквідації міжгалузевих диспропорцій, покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: опортунізм, ціновий диспаритет, вертикальна інтеграція, агрохолдинги, АПК.

ANNOTATION. The article maintains to research the opportunistic behavior in agricultural plane to enhance verticalization of its sub-sectors towards a vertically integrated agricultural enterprises. This will significantly reduce the signs of imbalance and inter-branch relations is an important prerequisite for the further development of efficient agricultural sector, the problems of food security of the country, the elimination of inter-sectoral imbalances, improving the socio-economic development of rural areas.

KEYWORDS: opportunism, price disparity, vertical integration, agricultural holdings, AIC.

Постановка проблеми. У реаліях сьогодення сільськогосподарське виробництво втрачає значні фінансові ресурси внаслідок існуючих проблем, які пов'язані з проявами опортуністичної поведінки в діяльності підприємств АПК, значним ціновим диспаритетом, нееквівалентними розподільчими міжгалузевими відносинами у сфері агропромислового виробництва. Ефективне функціонування вертикально-інтегрованих агропромислових формувань є одним із напрямків забезпечення паритету економічних відносин, подолання міжгалузевого диспаритету цін, відновлення зруйнованих виробничо-господарських зв'язків, стабілізації фінансово-економічного стану сільгосптоваровиробників і переробних підприємств, прискорення темпів їх розширеного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам опортунізму в економічних відносинах присвячені роботи таких зарубіжних науковців, як: О. Вільямсон [1], М. Деватріпонт [2], Ж.-Ж. Лафон [3], П. Мілгром [4], М. Спенса [5], Дж. Стіглер [6]. Серед науковців пострадянського періоду слід відзначити В. Валентинова [7], В. Гагалук [7], Б. Корнейчука [8], О. Мороза [9], А. Олійника [10], П. Саблука [11], В. Семцова [9], О. Томіліна [12], О. Шпичака [13] та ін. Однак ці дослідження носять здебільшого частковий, фрагментарний характер, що обумовлює необхідність

комплексного дослідження можливостей вирішення проблем, пов'язаних із проявом опортунізму в системі АПК.

Метою даної статті є обґрунтування процесів подальшої вертикальної інтеграції в галузях АПК з метою нівелювання опортуністичного впливу та підвищення ефективності функціонування агропромислового виробництва.

Результати дослідження. Термін опортунізм (від лат. *opportunus* — зручний, вигідний, слушний) характеризує поведінку, метою якої є отримання вигоди нечесним шляхом, і яка націлена на досягнення власного інтересу і необмежена міркуваннями морально-етичного характеру, тобто шляхом обману, хитрості і підступності [8, с. 245]. Переважна більшість дослідників дотримується подібної точки зору і вважають, що під опортунізмом слід розуміти використання чужих ресурсів у своїх приватних цілях [1, 2, 14—16 та ін.]. Слід зазначити, що важливою необхідною умовою визначення діяльності як опортуністичної є факт перерозподілу ресурсів (багатства), на частину яких має право жертва опортунізму та які вона внаслідок цієї діяльності втрачає [17].

У рамках предмету даного дослідження можна задати таке визначення опортунізму в галузях АПК: це діяльність у межах закону та існування (виконання) спільного контракту, в результаті якої створюється дисбаланс інтересів на користь однієї сторони, порушення еквівалентності міжгалузевих відносин і виникає конфлікт між ними, що супроводжується істотним негативним соціально-економічним ефектом.

У галузях АПК такий дисбаланс полягає у перерозподілі створюваної вартості на користь підприємств, які забезпечують засобами праці сільське господарство, переробні та торгові підприємства. Негативні соціально-економічні ефекти опортуністичної діяльності, які реально мають місце в сільському господарстві України, проявляються у такому: 1) руйнації інфраструктури сіл; 2) деформації ринку праці на селі; 3) обмеженні продуктивності галузі; 4) руйнуванні аграрного соціуму загалом [9].

Одним з проявів опортуністичної поведінки по відношенню до сільськогосподарських виробників є ціновий диспаритет. Диспаритет — нерівність, порушення принципу еквівалентності, рівної вигоди в фінансових, економічних взаєминах. Диспаритет цін в АПК — основна причина зниження рентабельності і зростання збитковості сільського господарства, неплатоспроможності більшості підприємств, банкрутства багатьох з них. Подолання дис-

паритету цін в АПК — найважливіше завдання стабілізації і подальшого підйому всіх галузей АПК.

Проблема нееквівалентного товарообміну в системі АПК носить системний характер і зачіпає не тільки безпосередньо аграрних суб'єктів господарювання, а й підприємства інших сфер. Зокрема, виробники першої сфери АПК страждають, з одного боку, від випереджальних темпів зростання тарифів на енергоносії, транспорт, цін на метал, а, з іншого, — від падіння платоспроможності споживачів. У цих умовах їм вигідніше скорочувати обсяги виробництва при триваючому зростанні відпускних цін на продукцію. Аналогічні проблеми стоять і перед переробниками сільськогосподарської продукції.

Виходячи із вище сказаного, диспаритет у системі АПК — не унікальне явище. Можна говорити про диспаритет між споживчими цінами і рівнем оплати праці, про мультидиспаритет у ланцюжку «енергоносії — транспортні тарифи — продукція машинобудування для АПК — послуги для АПК — безпосередньо сільськогосподарське виробництво — переробка сільськогосподарської сировини — торгівля продуктами харчування».

Беручи до уваги світовий досвід з вивчення питання функціонування міжгалузевих відносин, можна констатувати, що диспаритет цін на промислову і аграрну продукцію є невід'ємною складовою механізму ринкових економічних відносин. Диспаритет цін — одна з головних дестабілізаційних причин, яка погіршує економічні показники та скорочує обсяги виробництва агропромислової сфери. Товаровиробники постійно втрачають купівельну спроможність і власні обігові кошти виробництва [12].

З метою вирішення проблеми стримання та нівелювання опортуністичної поведінки та, як її наслідку, порушення паритетності та еквівалентності міжгалузевих економічних відносин в АПК потрібно, в першу чергу, провести заходи організаційно-економічного характеру. Для розв'язання такого завдання потрібно застосувати інтеграційний підхід. Інтеграційні процеси в галузях АПК характеризують організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно-пов'язаного з ним промислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції із сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній заінтересованості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати господарювання. Перш за все, це стосується вертикальної інтег-

рації, яка покликана організаційно поєднувати всі або основні стадії агропромислового виробництва, зокрема виробництво сільськогосподарської сировини, її транспортування, зберігання, переробку і реалізацію кінцевого продукту.

Визначальне значення для економічного обґрунтування поглиблення вертикальних міжгалузевих відносин має той факт, що ступінь добровільності прояву спільного інтересу може бути характерний для учасників обмінного процесу в різній мірі. Йдеться про ступінь економічної залежності між цими учасниками, що проявляється у ступені залежності економічних результатів підприємницької діяльності одних учасників від виробничої діяльності інших. Зокрема, за високого рівня економічної залежності між двома фірмами прибутковість однієї фірми суттєво залежатиме від якості виконання контрактних зобов'язань з боку іншої. Високі рівні такої залежності відповідають значному спільному інтересу учасників обмінного процесу.

З цього пояснення випливає, що ступінь спільності економічного інтересу прямо пропорційна рівню потенційних втрат у випадку здійснення опортуністичної поведінки. Як стверджує теорія трансакційних витрат, ризик виникнення опортуністичної поведінки є головним чинником поглиблення вертикальних контрактних відносин за високого ступеня спільності економічного інтересу. Згідно з цієї теорією, оптимальний рівень координації вертикальних контрактних відносин визначається досягненням рівності між граничними втратами від опортунізму з граничними втратами, послаблення економічних стимулів через часткову заміну ринкової координації ієрархічною. Тенденція до встановлення таких оптимальних організаційних форм є одночасно і наслідком, і формою прояву вищезгаданої загальної тенденції ринкового механізму досягнення рівноважного стану. З цієї точки зору, опортуністична поведінка у взаємодії економічних агентів свідчить про відсутність значного спільного економічного інтересу, який би їх поєднував. Стосовно нееквівалентності міжгалузевих відносин в АПК це означає, що наявність опортуністичної поведінки несільськогосподарських суб'єктів як чинник нееквівалентності існує у зв'язку з недостатнім формуванням спільності економічних інтересів цих суб'єктів і сільськогосподарських товаровиробників [7].

Особливий інтерес до дослідження вертикальної інтеграції проявлений і з боку інституціональної теорії. На відміну від нео-

класичної теорії тут в якості одиниці аналізу використовується трансакція, а не товари і послуги, а фірма розглядається не як виробнича одиниця, а як «керована» структура. Доцільність створення вертикально інтегрованої структури визначається не стільки завдяки технології, як це припускають класики, а у зв'язку з появою дешевшого способу управління зсередини в порівнянні з закупівлями ресурсів на ринку [14].

Необхідно зазначити, що роль вертикальної інтеграції як захисної міри від високих трансакційних витрат та опортунізму заперечується рядом дослідників. Наприклад, А. Пилипенко у своїй монографії [18, с. 88—89] посилається на низку джерел, в яких піддають критиці роль і значення специфічності активів як основи для поширення процесів стратегічної інтеграції, на користь витратам із ведення переговорів з укладенням належним чином деталізованих угод. Якщо такі витрати значні, то поза залежністю від наявності чи відсутності спеціалізованих активів, бажано потенційно важливі дії координувати з єдиного центру.

Однак, в умовах слабкого та нестабільного фінансового стану, низького рівня забезпеченості виробничими ресурсами, відсутності власних і недоступності зовнішніх джерел фінансування вертикальна інтеграція виступає для сільськогосподарських виробників джерелом фінансування, а отже й розвитку. Для переробних підприємств, така форма організації суспільного виробництва надає можливість створення власної сировинної бази, а отже й суттєвих засад для подальшого сталого розвитку. Успішність функціонування та взаємовигоду таке об'єднання забезпечить лише за умов налагодження раціонального й ефективного менеджменту разом із суттєвим фінансовим вливанням у сільськогосподарське виробництво.

У першу чергу, це пов'язано з необхідністю запровадження механізмів ресурсного, технологічного й організаційного його оновлення, залучення інвестицій, захисту інтересів вітчизняних товаровиробників, врегулювання міжгалузевих диспропорцій, усунення посередницького впливу, побудовою замкнутого циклу виробництва, переробки та реалізації продукції, виходу на зовнішні ринки продуктів і капіталів, впровадження інновацій і розбудови інфраструктури.

Висновки. Протягом останніх років в аграрному секторі України відбулося значне скорочення кількості малих і середніх сільськогосподарських підприємств за рахунок їх переходу до крупних, вертикально інтегрованих агроформувань, а саме: агро-

холдингов, фінансовий механізм яких навіть за умов нестачі вільних фінансових ресурсів здатний забезпечити розвиток усіх суб'єктів інтеграційних процесів. Інтеграція холдингов дозволяє збільшити активи, розширити масштаби діяльності, підвищити технічний рівень виробництва, оптимізувати оподаткування, домогтися значних податкових і кредитних пільг. Таким чином, вертикальна інтеграція в АПК дозволяє суттєво знизити прояви опортуністичної діяльності, зокрема цінового диспаритету, незбалансованості міжгалузевих відносин і виступає важливою передумовою подальшого ефективного розвитку підприємств АПК, вирішення проблем продовольчої безпеки країни, зменшення імпорту продовольства, ліквідації міжгалузевих диспропорцій, організації оптимальних цінових ланцюжків від поля до прилавка магазину, покращення соціально-економічного розвитку сільських територій.

Література

1. Уильямсон Оливер Итон. Экономические институты капитализма: фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация / Оливер Итон Уильямсон. — СПб. : Лениздат, 1996. — 702 с.
2. Dewatripont M. Renegotiation and Information Revelation over Time: The Case of Optimal Labor Contracts / M. Dewatripont // Quarterly Journal of Economics. — 1989. — Vol. 104. — P. 589–619.
3. Лаффон Ж. - Ж. Стимулы и политэкономия / Ж. - Ж. Лаффон; пер. с англ. Н.В.Шиловой; под науч. ред. В.П. Бусыгина, М.И. Левина. — 2-е изд. — М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. — 311 с.
4. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент. В 2-х т. / П. Милгром, Дж. Робертс; пер. с англ.; под редакцией И.И. Елисеевой, В.Л. Тамбовцева. — СПб.: Экономическая школа, 2001. — Т. 2. — 422 с.
5. Spence A.M. Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Screening Processes / A.M. Spence — Cambridge: Harvard University Press, 1974. — 224 p.
6. Stigler G. The Theory of Economic Regulation / G. Stigler // Bell Journal of Economics. — 1971. — Vol. 2. — P. 3–21.
7. Гагалюк Т.В., Валентинов В. Л. Роль вертикальної координації у збалансуванні міжгалузевих відносин в АПК / Т.В. Гагалюк, В.Л. Валентинов // Актуальні проблеми економіки. — №9. — 2010. — С. 250—259.
8. Корнейчук Б.В. Институциональная экономика: учебное пособие для вузов / Б.В. Корнейчук. — М.: Гардарики, 2007. — 255 с.
9. Мороз В. О. Тенденції опортуністичної діяльності у сучасному аграрному секторі України / В. О. Мороз, В. М. Семцов, І. О. Мороз // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету. —

2012. — № 1(2). — С. 222—229. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1\(2\)_29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1(2)_29.pdf)

10. Олійник О.В. Паритет цін на фактори виробництва та тенденції економічного розвитку / О.В. Олійник, Т.І. Олійник // Економіка АПК. — 2007. — №7. — С. 120—125.

11. Саблук П.Т. Формування міжгалузевих відносин : проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов. — К.: ІАЕ, 2002. — 294 с.

12. Томілін О.О. Регулювання еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК: теоретичні аспекти / О. О. Томілін // Економіка и управление. — 2012. — № 5. — С. 70—76.

13. Шпичак О.М. Теоретичні основи еквівалентного обміну в АПК / О.М. Шпичак // Економіка АПК. — 2000. — №9. — С. 3—10.

14. Klein B. Vertical Integration, Appropriable Rents, And The Competitive Contracting Process / B. Klein, R. G. Crawford, A. A. Alchian // Journal of Law and Economics. — 1978. — Vol. 21. — P. 297—326.

15. Кнобель А.Ю. Вертикальная интеграция, технологическая связанность производств, оппортунистическое поведение и экономический рост/ Кнобель А.Ю. — М.: Российская Экономическая Школа, 2008. — 46 с. — (Препринт # BSP/2008/097).

16. Тамбовцев В. Л. Теории государственного регулирования экономики: учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. — М.: Инфра-М, 2009. — 158 с.

17. Одинцова М. И. Институциональная экономика : учеб. пособие / М. И. Одинцова; гос. ун-т — Высшая школа экономики. — 2-е изд. — М. : Изд. дом. ГУ ВШЭ, 2008. — 397 с.

18. Пилипенко А. А. Стратегічна інтеграція підприємств: механізм управління та моделювання розвитку: [монографія] / А.А. Пилипенко. — Харків, 2008. — 408 с.

Reference

1. *Williamson Oliver Eton*. Economic institutes of capitalism: firms, markets, «relationship» contracting / Oliver Eton Williamson. — SPb.: Lenizdat, 1996. — 702 p.

2. *Dewatripont M*. Renegotiation and Information Revelation over Time: The Case of Optimal Labor Contracts / M. Dewatripont // Quarterly Journal of Economics. — 1989. — Vol. 104. — P. 589—619.

3. *Laffon J. - J*. Incentives and Political Economy / J. - J. Laffon; transl. from English by N.V. Shilova; scientific ed. V.P. Busygina, M.I. Levin. — 2nd ed. — М.: Publishing House SE HSE, 2008. — 311 p.

4. *Milgrom P*. Economics, organization and management. In 2 Vols. / P. Milgrom, J. Roberts; transl. from English; ed. by I.I. Yeliseieva, V.L. Tambovtseva. — SPb.: The School of Economics, 2001. — Vol. 2. — 422 p.

5. *Spence A.M.* Market Signaling: Informational Transfer in Hiring and Related Screening Processes / A.M. Spence — Cambridge: Harvard University Press, 1974. — 224 p.
6. *Stigler G.* The Theory of Economic Regulation / G. Stigler // *Bell Journal of Economics*. — 1971. — Vol. 2. — P. 3–21.
7. *Hahalyuk T.V., Valentynov V.L.* The role of coordination in balancing of interbranch relations in the agro-industrial complex / T.V. Hahalyuk, V.L. Valentynov // *Actual problems of Economics*. — №9. — 2010. — P. 250–259.
8. *Korneichuk B.V.* Institutional Economics: Textbook for HEE / B.V. Korneichuk. — M.: Gardariki, 2007. — 255 p.
9. *Moroz V.* Trends of opportunistic activity in modern agricultural sector of Ukraine / V.O. Moroz, V.M. Semtsov, I.O. Moroz // *Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University*. — 2012. — № 1 (2). — P. 222–229. [Electronic resource]. — Access mode: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1\(2\)_29.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vzhnau_2012_1(2)_29.pdf)
10. *Oliinyk O.V.* The parity of input prices and trends of economic development / O.V. Oliinyk, T.I. Oliinyk // *The economy of agro-industrial complex*. — 2007. — №7. — P. 120–125.
11. *Sabluk P.T.* The formation of interbranch relations: problems of theory and methodology / P.T. Sabluk, M.Y. Malik, V.L. Valentinov. — K.: IAE, 2002. — 294 p.
12. *Tomilin O.O.* Regulation of equivalence of interbranch relations in agro-industrial complex: theoretical aspects / O.O. Tomilin // *Economics and Management*. — 2012. — № 5. — P. 70–76.
13. *Shpychak O.M.* The theoretical basis of equivalent exchange in agro-industrial complex / O.M. Shpychak // *The economy of agro-industrial complex*. — 2000. — №9. — P. 3–10.
14. *Klein B.* Vertical Integration, Appropriable Rents, And The Competitive Contracting Process / B. Klein, R. G. Crawford, A. A. Alchian // *Journal of Law and Economics*. — 1978. — Vol. 21. — P. 297–326.
15. *Knobel A.Yu.* Vertical integration, technological connectivity of productions, opportunistic behavior and economic growth / Knobel A.Yu. — M.: Russian Economic School, 2008. — 46 p. — (Paper # BSP / 2008/097).
16. *Tambovtsev V.L.* Theories of state regulation of Economics: Teach. Manual / V.L. Tambovtsev. — M.: Infra-M, 2009. — 158 p.
17. *Odintsova M.I.* Institutional Economics: Teach. Manual / M.I. Odintsova; State. University — Higher School of Economics. — 2nd ed. — Moscow: Publish. house. SE HSE, 2008. — 397 p.
18. *Pylypenko A.A.* Strategic integration of enterprises: mechanism of management and modeling of the development: [monograph] / AA Pylypenko. — Kharkiv, 2008. — 408 p.

Статтю подано до редакції 27.01.15 р.